

Emerik Munjiza

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
Osijek

UDK 061.2:37](497.5 Sl.Brod)(091)

Primljeno: 2004. godine

Pregledni članak

UČITELJSKO DRUŠTVO ZA GRAD BROD I BRODSKI KOTAR

Autor je istražio osnivanje, rad i doprinos Učiteljskog društva grada Broda i okolice na području permanentnog stručnog usavršavanja službujućih učitelja. Analizirao je arhivsku građu, zapisnike i izvještaje o radu društva objavljene u Napretku i ostalu relevantnu literaturu.

Ključne riječi: Učiteljsko društvo (Slavonski Brod), povijest školstva, Hrvatska

1. Uvod

Društveni i gospodarski razvoj, nove tehnike i tehnologije, kao i razvoj znanosti, tražili su i odgovarajuće promjene u školskom sustavu. Koliko god se školovanje učitelja vremenski produžavalo¹ i kvalitativno poboljšavalo, teško je održavalo korak s navedenim promjenama, razvojem i zahtjevima.

Mogući izlaz iz navedene proturječnosti je organiziranje stalnog stručnog usavršavanja službujućih učitelja. Zbog toga upravne i školske vlasti povremeno ili redovito pozivaju službujuće učitelje s ciljem da im približe inovacije ili unaprijede metodu.

Tako upravne vlasti brodske pukovnije 1777. godine određuju da svi učitelji moraju doći u Vinkovce na sastanak radi poboljšanja metode.² Znakovit je zaključak toga sastanka. Učitelju je korisnije ako mu djeca napreduju polako, ali sigurno, nego ako mnogo čuju, a malo nauče (Martinović, 1912.).

Povremena okupljanja službujućih učitelja prerastaju u stalne i kontinuirane oblike. Učitelji se u pravilu jedanput godišnje, pred kraj velikih praznika, sastaju na

¹ U XVII. i XVIII. stoljeću za zvanje učitelja bilo je dovoljno znati čitati i pisati. Tijekom vremena za učiteljsko zvanje pored početnog stručnog obrazovanja traži se i pedagogijsko obrazovanje. Pedagogijsko obrazovanje službujući učitelji stjecali su na pedagogijskim tečajevima koji su od početnih jednomjesečnih produženi do jednogodišnjih. Iz navedenih pedagogijskih tečajeva i uz normalne škole razvile su se učiteljske škole u početku kao dvogodišnje, a po školskim zakonima iz 1874. kao trogodišnje i 1888. godine kao četverogodišnje.

² U to vrijeme metoda označava ukupnu odgojnu strategiju. Ona je istovremeno pedagogija, didaktika i metodika.

županijskim i učiteljskim skupštinama³. Na njima se raspravlja stručno-pedagoška problematika i socijalno-materijalni položaj učitelja.

“Ovoj je skupštini zadaća, da se porazgovori i posavjetuje o predmetih što se tiču školstva, najpače o učevnih strukah pučke učione, o metodah obuke, o učevnih pomagali, o uvođenju novih učevnih knjigah i čitankah, o školskom zaptu.” (Martinović, 1912., 409)

Učitelji i sami traže odgovarajuće oblike stručnog usavršavanja. Na tom području značajna je Druga opća hrvatska učiteljska skupština održana 1874. godine u Petrinji. Središnje pitanje navedene skupštine bilo je: *Kako da se daljnje obrazovanje učitelja promiče i unapređuje?* Uvodno izlaganje podnio je Sebald Cihlar.⁴

Prema Cihlaru oblici stalnog stručnog i pedagoškog obrazovanja trebaju biti slijedeći:

1. individualno stručno i pedagojsko usavršavanje čitanjem pedagojske literature i časopisa;
 2. kolektivno stručno usavršavanje kroz kotarska učiteljska društva⁵ na čijim bi se sastancima održavala praktična i teorijska predavanja, o njima raspravljalo i zauzimali stavovi;
 3. otvaranje učiteljskih knjižnica i čitaonica u školama ili pri kotarskim učiteljskim društvima;
 4. u cilju boljeg poznavanja svoje domovine pojedinim istaknutijim učiteljima odobravati stipendije za putovanja po njoj;
 5. na zagrebačkom Sveučilištu osnovati posebni pedagojski fakultet
- (Druga opća ... 1874.).

Tom prilikom zauzet je jasan stav da učiteljske škole nisu kraj, nego početak u stručnom usavršavanju i napredovanju učitelja.

“Stečeno u školah znanje, bud mu čvrst i tvrd temelj daljnjoj naobrazbi, jer stagnacija znači nazadak, a nazadak i učitelj dva su pojma kontradiktorna.” (Druga opća... 1874., 96)

Ima opravdanja da se uz Drugu opću hrvatsku učiteljsku skupštinu veže utemeljenje permanentnog⁶ stručnog usavršavanja učitelja (Munjiza, 2004.). Uz jasan cilj postoji i operativna strategija za njegovu realizaciju.⁷

³ U tadašnjoj civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini bilo je različito teritorijalno i administrativno uređenje. Civilna Hrvatska dijelila se na županije, a Vojna krajina na pukovnije, a kasnije na okružja.

⁴ Sebald Cihlar rođen je 1874. godine u Češkoj, a umro je 1907. godine u Zagrebu. Učiteljsku školu završio je u Zagrebu. Kao učitelj službovao je u Kraljevici do 1877. godine. Te godine izabran je za tajnika trgovačko-obrtničke komore u Senju. Na tom radnom mjestu radi do umirovljenja.

⁵ Do 1873. godine Vojna krajina dijelila se na 11 pukovnija, a pukovnije na satnije. Godine 1873. dolazi do administrativno-teritorijalne reorganizacije Vojne krajine. Ukidaju se krajiške pukovnije, a umjesto njih uvode se okružja. Od 11 pukovnija formirano je 6 okružja. U Brodskom okružju umjesto 12 satnija formirana su 3 kotara: Garčin, Virovitica, Županja i grad Brod s posebnim statusom.

⁶ Permanentno (cjeloživotno) obrazovanje može se promatrati kao koncepcija, strategija i vremenska odrednica. Kao vremenska odrednica označava trajan, neprekidan, doživotan proces.

2. Utemeljenje kotarskih učiteljskih društava

Ubrzo nakon održane Druge opće hrvatske učiteljske skupštine, već sljedeće 1875. godine osnivaju se prva kotarska učiteljska društva Učiteljsko društvo broskog okružja sa sjedištem u Vinkovcima (Martinović, 1912.) i Učiteljsko društvo za kotar Sisak (*Napredak*, 1875.).

Kotarska učiteljska društva temelje se na dobrovoljnosti i okupljaju učitelje određenog kotara. Rad učiteljskih društava reguliran je pravilnicima koje predlažu društva, a konačno ih odobrava Kraljevska hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, odjel za unutarnje poslove (Pravila 1875., 1901., 1910.). Svrha osnivanja društava je gotovo ista u svim pravilnicima. Kao ilustraciju navodimo slijedeću:

Cilj udruživanja učitelja je: “... *da se u bratskoj zajednici pospješi stručno i obće obrazovanje svojih članova, da promiče interese svog stališa i tako uzradi na korist svoga naroda.*” (Zobundija, 1888., 418)

Rad društava odvija se u sjednicama koje se u pravilu održavaju u proljeće i jesen. Na sjednicama se razmatra stručna i društvena problematika. Predavači se u pravilu određuju unaprijed. Nakon predavanja slijedi temeljita rasprava, zauzimanje stavova, donošenje zaključaka i prema potrebi slanje višim stručnim udrugama⁸ i školskim vlastima. Glavne izvještajne skupštine održavale su se jedanput godišnje. Na njima se razmatrao rad društva, materijalno i financijsko poslovanje i donosile smjernice za daljnji rad.

Izborne godišnje skupštine održavale su se svake treće godine i na njima se birala nova uprava, predsjednik, tajnik i blagajnik (Pravila 1875., 1901., 1910.).

Broj društava se iz godine u godinu povećavao. Njihov broj moguće je pratiti na temelju redovitih izvještaja u *Napretku* po utemeljenju SHUD-a. Kao ilustraciju navodimo podatke o kotarskim učiteljskim društvima za 1902. godinu. Te godine u Hrvatskoj je postojalo 37 kotarskih učiteljskih društava. Učiteljsko društvo kotara Varaždin u svom sastavu je imalo i 7 podružnica.

Ukupna imovina svih društava iznosila je 7.630 kruna i 73 filira⁹. Te godine u svim društvenim knjižnicama nalazilo se 3.471 knjiga. Sva društva održala su 57 sjednica, nešto manje od 2 po društvu. Navedene godine brodsko društvo imalo je 35 članova, od toga 30 pravih, 2 začasna i 3 utemeljitelja. Navedene godine društvo nije imalo vlastite knjižnice (*Napredak*, 1903.)

⁷ U drugoj polovini XIX. stoljeća postoji niz preduvjeta za realizaciju permanentnog stručnog usavršavanja: zakonska regulativa u školskim zakonima iz 1871. i 1874. godine, Hrvatski pedagoško-književni zbor kao nakladnik pedagojske literature, prvi pedagojski časopis *Napredak* 1859., knjižnice i čitaonice i novoustrojena kotarska učiteljska društva.

⁸ Kao krovna udruga kotarskih učiteljskih društava 1885. godine formiran je Savez hrvatskih učiteljskih društava sa sjedištem u Zagrebu. Kotarska učiteljska društva samostalno su donosila odluke o uključivanju u SHUD. Inicijative i prijedlozi išli su dvosmjerno od kotarskih učiteljskih udruga prema Savezu, ali i obrnuto.

⁹ Kruna = novčana jedinica u Austriji poslije forinte. Bila je u opticaju između 1892. i 1918. godine. Jedna kruna dijelila se na 100 filira.

Hrvatska je navedene godine imala 71 kotar (prema *Službenom glasniku*, 1903.)¹⁰, što znači da je 52% kotara imalo učiteljska društva. U svim kotarskim učiteljskim društvima bilo je učlanjeno 1.649 učitelja. Prema istom izvoru (*Službeni glasnik*, 1903.) ukupno su u Hrvatskoj 1902. godine radila 2.325 učitelja, što znači da je oko 71% učitelja bilo uključeno u kotarska učiteljska društva.¹¹

Jedno od navedenih društava je i Učiteljsko društvo za grad Brod i brodski kotar.

3. Učiteljsko društvo za Grad Brod i brodski kotar

3. 1. Utemeljenje i razvoj društva

Učitelji brodskog kotara, premda su prema članku 25 školskog zakona iz 1871. godine imali svoje redovite skupštine¹², osnovali su Učiteljsko društvo brodskog okruga sa sjedištem u Vinkovcima. Pravila društva usvojena su 20. VI. 1875. godine, a potvrđena su 20. VII. 1875. pod brojem 7.831. Kao utemeljitelji društva navode se: Kučera, Franjo Franjković, Stojadinović, Glavačević, Jugarčić, Sofija Lisac, Karolina Blašković i Ljubica Malović (Pravila... 1875.). Prema usvojenim i potvrđenim Pravilima svrha društva je:

“Zadaća je ovomu društvu širenje obrazovanosti obće i strukovne među svojim članovima, promicanje interesa škole i učiteljstva u okrugu brodskom, pomaganje centralnom odboru u Zagrebu u priređivanju obćih hrvatskih učiteljskih skupština i u izvađanju njihovih zaključakah¹³, te napokon širenje boljih uzgojnih načelah u puk.” (Pravila..., 1875., članak 1).

Uz zadaće Pravila su predvidjela i načine njihove realizacije: redoviti sastanci društva, osnivanje društvenih čitaonica i knjižnica. U knjižnicama se obvezno mora nalaziti pedagoškijska literatura i časopisi.

Pravila predviđaju održavanje redovitih sastanaka u proljeće i jesen na kojima *“... držat će se razprave i čitati predavanja tičuća se uzgoja, obuke, škole i učiteljstva.”* (Pravila, 1875., čl. 15).

¹⁰ Službeni glasnik Kralj. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za bogoštovlje i nastavu, *Službeni glasnik* je izlazio između 1882. i 1924. godine. Prije njega je u *Napretku* kao prilog izlazio *Službeni dodatak* od 1875. do 1882. godine.

¹¹ Današnji broj članova u podružnicama Hrvatskog pedagoško-književnog zbora značajno je manji od navedenog. Danas ima županija u kojima i ne postoje podružnice HPKZ-a.

¹² Člankom 25. školskog zakona iz 1871. godine koji je vrijedio na području Vojne krajine bilo je propisano obvezno održavanje okružnih i kotarskih učiteljskih skupština. Skupštine su u pravilu održavane jedanput godišnje pred kraj velikih praznika. Ovim skupštinama zadaća je promicati školstvo i prosvjetu, unapređivati metodu rada, uvoditi nove odgojne strategije, udžbenike, nastavna sredstva kao i unaprjeđivanje školske discipline. Martinović je za područje brodskog okruga zabilježio održane skupštine 1872. i 1873. godine. Njih će kasnije djelomično, a onda i u potpunosti zamijeniti kotarska učiteljska društva.

¹³ Na općim hrvatskim učiteljskim skupštinama sudjelovali su predstavnici učitelja iz cijele Hrvatske. Na njima se raspravljala stručna i društvena problematika. Sa zaključcima su upoznavali školske i upravne vlasti. Održane su ukupno tri opće hrvatske učiteljske skupštine: prva 1871. u Zagrebu, druga 1874. u Petrinji i treća 1878. u Osijeku.

Društvena Pravila predviđaju: redovite, podpomagajuće, utemeljitelje i počasne članove. Redovitim članom može postati svaki učitelj i učiteljica koji to žele. Podpomagajućim članom može postati svatko koga zanima napredak školstva i uplati određenu sumu novca. Utemeljiteljem postaje onaj koji uplati jednokratno 15 forinti¹⁴ ili istu svotu u 3 navrata. Počasnim članom može postati onaj tko je posebno zaslužan za razvoj školstva. (Pravila, 1875.)

Poslije ukidanja krajiških okružja 1. IX. 1886. godine, brodsko okružje je razdijeljeno u 3 županije: srijemsku, virovitičku i požešku. To je bio glavni povod da se osnivaju nova učiteljska društva. Tako se na području bivšeg brodskog okružja osnivaju Učiteljsko društvo upravnog kotara županijskog i Učiteljsko društvo za grad Brod i brodski kotar. Pravila novostvorenog društva donesena su 26. X. 1888. godine; iste su godine potvrđena od Zem. vlade Odjela za unutarnje poslove i zavedena pod brojem 42.017.

Članovi novog odbora bili su: Ivan Štangel, predsjednik; Ferdo Stojišić, potpredsjednik; Stjepan Cicoković, tajnik; Ivan Martinović, blagajnik; Josip Dubravčić, Adela pl. Valentović, odbornici.

Uz kotarska učiteljska društva postojala je mogućnost osnivanja podružnica ili općinskih učiteljskih društava. Tako je 1901. godine osnovano općinsko učiteljsko društvo "Ivan Filipović" u Vel. Kopanici. (Pravila, 1901.)

Do ukidanja Vojne krajine Oriovac se nalazio u sastavu gradiške pukovnije, odnosno okružja i u njemu se nalazilo zajedničko učiteljsko društvo Novogradiško-oriovačko, utemeljeno 1876. godine. Poslije ukidanja i reorganizacije Vojne krajine i nove administrativno-teritorijalne podjele Oriovac dolazi u sastav Požeške županije, brodskog kotara i time su na području brodskog kotara postojala dva društva, a s onim u Vel. Kopanici tri.

Na sastanku upravnog odbora Učiteljskog društva za grad Brod i brodski kotar pokrenuta je inicijativa da se ova društva ujedine. Sljedeće, 1907. godine dolazi do ujedinjenja Učiteljskog društva za grad Brod i brodski kotar i Učiteljskog društva "Ivan Filipović" iz Vel. Kopanice. Novo društvo dobilo je ime Učiteljsko društvo "Ivan Filipović" za brodski kotar u Brodu n/S. Te godine oriovačko društvo nije pristupilo novoustrojenom društvu.

"Na poziv ovog društva izjasnilo se društvo Filipović veoma susretljivo, ali oriovačko ni crne ni bijele." (Bogdešić, 1907., 509.)

U postojeći upravni odbor kooptirani su članovi iz Učiteljskog društva "Ivan Filipović" iz Vel. Kopanice: Ante Vidaković, Andrija Knežević i Marija Lang. Predsjednik društva ostao je Matija Kolak, a tajnik Pero Bogdešić.

Glavna redovita godišnja skupština za 1909. godinu održana je 13. V. u Oriovcu, što znači da je i oriovačko društvo pristupilo brodskom društvu. Nova društvena pravila donesena su 26. XI. 1910. godine, a potvrđena su 6. III. 1912., broj 7483 (Hrvatski državni arhiv, UOVZ/SP 2059).

¹⁴ Forinta = srebrni novac težak 12,345 grama, finoće srebra 900/1000. Upotrebljavao se u Austriji do 1892. godine. Dijelio se na 100 krajcara.

Privremeni upravni odbor činili su: Matija Kolak, predsjednik; Pero Bogdešić, tajnik; Ante Vidaković, A. Živković, Josip Beraković, Anka Kramarić, Ambroz Štampar, Ivan Gabrilovac i Ant. Sipun (Pravila, Hrvatski državni arhiv, UOVZ/SP 2059). Svrha društva neznatno je u nijansama izmijenjena u odnosu na ranija pravila.

“Društvu je svrha da promiče opću i strukovnu naobrazbu svojih članova i interese školstva i učiteljstva, te da širi obrazovanost i napredna uzgojna načela u puku va-ljanim knjigama.” (Pravila, Hrvatski državni arhiv, UOVZ/SP 2059). Budući da je cilj društva bio, osim stručnog usavršavanja svojih članova, i borba za društveni i materijalni položaj, to se ono 1894. godine uključilo u Savez hrvatskih učiteljskih društava.

Broj redovitih članova kretao se oko 35. Društvo je imalo društvenu knjižnicu i čitaonicu s oko 50 svezaka pedagojske literature i nešto pedagojske periodike. (Napredak, 1906.)

Savez hrvatskih učiteljskih društava je zbog svojih naprednih ideja i suprostavljanja centralističkoj vlasti između dva svjetska rata bio zabranjen, a time su i kotarska učiteljska društva postupno prestajala s radom. Nakon Drugog svjetskog rata učiteljska društva nisu obnavljana, jer je dio njihove uloge preuzeo sindikat, a dio Pedagoško-književni zbor i njegove podružnice. (Munjiza, 1989.)

3. 2. Rad društva na stručnom i staleškom području

Stručna problematika raspravljana je na redovitim proljetnim i jesenskim društvenim sastancima. Na navedenim društvenim sastancima održavana su praktična didaktičko-metodička predavanja s učenicima i teorijska pedagojska predavanja i rasprave na unaprijed određenu temu. Predavači su također u pravilu određivani unaprijed.

Po završetku praktičnih predavanja slijedila je kritička rasprava. Ocjenjivana je poželjnost, primjenjivost i inovativnost održanog praktičnog predavanja.

Nakon teorijskih predavanja i rasprave usvajale su se glavne i posebne rezolucije i prema potrebi prosljeđivale se Savezu hrvatskih učiteljskih društava (u daljnjem tekstu SHUD). Uz stručnu problematiku na društvenim sastancima raspravljalo se o društvenom i materijalnom položaju učitelja i školstva. U daljnjem radu iznijet ćemo konkretniju stručnu i stalešku problematiku o kojoj je raspravljalo ovo društvo.

3. 2. 1. Rad društva na stručnom području

Teorijska predavanja biralo je, određivalo i realiziralo samo društvo ili prema preporuci SHUD-a. Kad se radilo o općim zajedničkim pitanjima (rasprave o prijedlozima zakona, njihovim izmjenama i dopunama, rasprave o novim nastavnim osnovama, udžbenicima i priručnicima, značajnijem uvođenju inovacija), tada je SHUD navedenu problematiku prosljeđivao kotarskim učiteljskim društvima na raspravu. Po završenoj raspravi i pristiglim stajalištima SHUD ih je sintetizirao i prosljeđivao u nadležne institucije kao opći učiteljski stav.

Vrlo raznolika teorijska predavanja zbog preglednosti i cjelovitosti sintetički ćemo prikazati kroz slijedeća područja: Preopterećenost učenika uzrokovana nastavnim osnovama, Didaktičko-metodička organizacija rada u jednorazrednim školama¹⁵,

O ženskom odgoju i položaju učiteljica, Praktična nastava gospodarstva, školski vrtovi i nastava slöjda.¹⁶

Pri donošenju nastavnih osnova potrebno je pomiriti i dovesti u ravnotežu su-prostavljena polazišta: proračunska sredstva, potrebu povećavanja broja predmeta i rasterećenje učenika. Zbog toga su sve nastavne osnove izazivale živ interes, rasprave i često različita stajališta.

Da je ova problematika s velikim interesom raspravljana i u ovom društvu potvrđuju održana predavanja: *Pitanje preopterećenosti naukovnom osnovom* (1875.), *Današnje učivo i razdioba njegova prema pitanju preopterećenja školske mladeži* (1894.).¹⁷

U ovom društvu preopterećenje učenika uzrokovano nastavnim osnovama analizirano je s didaktičko-metodičkih pozicija. Pošlo se od temeljnih pitanja. Da li i postojeća osnova doprinosi preopterećenju učenika? Hoće li nova razmatrana nastavna osnova (iz 1895.) to opterećenje smanjiti ili povećati? Što učitelji praktičari na temelju važećih osnova mogu poduzeti da opterećenje učenika smanje?

Na glavnoj skupštini održanoj 10. XI. 1894. godine učitelj A. Varga održao je predavanje na temu *Današnje učivo i razdioba njegova prema pitanju preopterećenja školske mladeži*. Autor je zastupao tezu da se preopterećenje mladeži zbog razmatrane nastavne osnove može ublažiti ukoliko se ona didaktizira tj. racionalno isplanira i isprogramira. Ova teza bila je toliko prihvatljiva da je dorađena i javno obznanjena u posebnoj brošuri *Razdioba učiva na mjesece i tjedne*. (Dubravčić, 1895.).

I pored stručne opravdanosti ova je brošura izazvala živu polemiku u društvu. Dio članova je isticao negativni financijski efekt i dug od 24,50 forinti. Zagovornici tiskanja brošure odgovaraju da je dug privremen i prividan. Brošura će ostvariti i financijsku dobit kada se rasproda. No najveća dobit je njezina praktična korist i primjenjivost. (Dubravčić, 1895.)

Problematika opterećenosti učenika vrlo je stara, ali istovremeno i suvremena i izazovna. Moguće je i u suvremenim uvjetima koristiti navedena iskustva.

Veliki broj škola u Hrvatskoj u analiziranom vremenu radio je u jednorazrednim školama i nepodijeljenoj nastavi.¹⁸ Istovremeni rad u istoj učionici s dva ili više razreda zadavao je učiteljima u razredu dosta poteškoća. Zbog toga je za ovo područje vladao opći interes, pa tako i ovog društva. O ovoj problematici raspravljano je na nekoliko društvenih sastanaka: *Što sve treba, da učitelj u jednorazrednoj školi zabavi sve odjele u isto doba da si ne smetaju* (1875.), *O nerazdijeljenom školskom vremenu* (1904.),

¹⁵ U jednorazrednim školama radi jedan učitelj istovremeno sa svim učenicima od prvog do četvrtog razreda u istoj učionici. Prema službenoj statistici za 1900./01. godinu od ukupno 1327 škola u Hrvatskoj 781 škola ili 58,8% su bile organizirane kao jednorazredne škole. *Službeni glasnik* 1903.

¹⁶ Slöjd je vrsta umjetničkog ručnog rada preuzeta iz Švedske. U hrvatskim pučkim školama nalazila se između 1895. i 1905. godine.

¹⁷ Predavanja su navedena doslovno, nije vršena jezična intervencija. U zagradama se nalaze godine kada su predavanja održana. Nove nastavne osnove u hrvatske pučke škole uvedene su 1875. i 1895. godine.

¹⁸ Nepodijeljena nastava je tako organizirana nastava u kojoj se svi nastavni predmeti realiziraju kontinuirano u jednoj smjeni. Tada se vodila živa rasprava o prednosti i ograničenjima nepodijeljene nastave u odnosu na podijeljenu po kojoj se radilo u dvije smjene s odmorom između smjena.

Opseg učevnog gradiva i plaća na jednorazrednim prema gradivu i plaći na višerazrednim školama (1907.).

Na sastanku u Vranovcima učitelj G. M. Šimić upoznao je prisutne učitelje o ideji H. Ohmsa o nepodijeljenoj vodećoj nastavi. Po navedenoj koncepciji za svaki razred uvodi se središnji predmet (čime se značajno smanjuje broj predmeta) za jednu školsku godinu. Učenici samostalnije rade na integriranim područjima i time se značajno ublažava problem izmjene direktne i indirektne nastave.¹⁹

Nakon rasprave društvo je zauzelo stav da u našim prilikama nema opravdanja za njezino uvođenje. S ovim stavom upoznat je i SHUD. *“Nije nužno da se općeno uvodi u naše škole nepodijeljeno obučno vrijeme”* (Bogdešić, 1904., 399).

O istom problemu raspravljalo se i na društvenom sastanku održanom 23. V. 1907. u Garčinu. No ovaj puta naglasak je bio na odnosu plaća između učitelja koji rade u jednorazrednim i višerazrednim školama. Učitelj Poljanac održao je predavanje *Opseg učevnog gradiva i plaća na jednorazrednim prema gradivu i plaći na višerazrednim školama*. (Bogdešić, 1907.).

Skupština je usvojila rezoluciju da plaća mora ovisiti i o složenosti i težini posla. Mogli bi na temelju rasprave i rezolucije zaključiti da su to zapravo početna nastojanja na području vrednovanja kvantitete rada. Prethodna rasprava upozorava da su hrvatski učitelji poznavali iskustva i teorije drugih država, ali prema njima znali zauzeti i kritički stav.

U tadašnjem hrvatskom školstvu vladao je različit stav po pitanju školovanja dječaka i djevojčica. Stručni krugovi vodili su dosta dugu i temeljitu raspravu o odnosu školovanja dječaka i djevojčica i koje su to specifičnosti u školovanju djevojčica? Nastavni planovi i programi za dječake i djevojčice bili su različiti. U obrazovanju djevojčica naglasak je bio na predmetima praktičnog karaktera: nastave domaćinstva i kućanstva.

Čak je i prvim školskim zakonom (kojim je uvedena institucija obveznog pučkog školovanja u Hrvatskoj) bilo regulirano da dječaci i djevojčice idu u posebne školske zgrade iz čudorednih razloga i programskih različitosti.

“Po mogućnosti ima se nastojati o tom, da u pučkih školah djeca muškog i ženskog spola budu posebice podučavana.” (Zakon od 14. listopada 1874... članak 10).

Planirano predavanje *O ženskom odgoju i preinaci školskog zakona iz 1888.* godine nije održano zbog malog broja prisutnih učitelja. Na zakazani sastanak u Donje Andrijevice došlo je svega 13 članova. O ovom problemu raspravljano je naknadno. Pritom je zauzet stav da nema opravdanja da djevojčice idu u posebne školske zgrade, ali zato ima razloga da se obrazovanje djevojčica programski djelomično razlikuje od obrazovanja dječaka.

¹⁹ Nepodijeljena vodeća nastava nastojala je prevladati suprotnosti strogo predmetne nastave i radikalnih pravaca skupne nastave. Istovremeno je imala pretenziju umanjiti ograničenja u radu jednorazrednih škola. Po navedenoj koncepciji danas joj je dosta slična nastava po epohama koja se realizira u waldorfskim školama.

Školski zakon iz 1888. godine smanjio je plaće učiteljima, ograničio ostala materijalna prava, pa čak djelomično ograničio i osobnu slobodu. To se posebno odnosi na članak 152. kojim se zabranjuje udaja učiteljica.

“Uda li se koja učiteljica, smatrat će se da se je dobrovoljno službe odrekla.” (Zakon ob uređenju... iz 1888., Cuvaj 1911, knjiga 7, str. 695-719).

Jasno je da su navedena zakonska regulativa i ograničenja izazvala žestok otpor i revolt učitelja. Zbog toga će sva učiteljska društva raspravljati navedenu problematiku i zauzimati zajedničke stavove o izjednačavanju prava i obveza učitelja i učiteljica, kao i nužan napor u općem poboljšavanju materijalnog položaja učitelja.

Područje općeg interesa, pa tako i interesa ovog društva bio je odnos između predmeta teorijskog i praktičnog karaktera. Predmeti praktičnog karaktera analizirali su se i s pozicije rasterećivanja učenika. Početni predmeti praktičnog karaktera u hrvatskom školstvu bili su za djevojčice nastava domaćinstva, kućanstva i ženski ručni rad, a za dječake nastava gospodarstva, tečajni oblici ručnog rada i ručni rad kao nastavni predmet.

Ovo društvo u više je navrata navedenu problematiku raspravljalo na svojim redovitim sastancima: *Pučka učiona i narodno gospodarstvo* (1876.), *Obuka mora biti naravna* (1881.), *O školskim vrtovima* (u više navrata), = *Slöjdu* (1895.), *O učeničkoj štednji* (1913.).

Vrlo živa, dugotrajna, često i kontradiktorna rasprava vodila se o opravdanosti i potrebitosti školskih vrtova. Ako su školski vrtovi obvezni, kakvi bi po karakteru trebali biti? Koliko školski vrtovi dodatno opterećuju učitelje i umanjuju njegovu temeljnu nastavnu zadaću?

U povijesnom kontinuitetu školski vrtovi su mijenjali karakter: botanički vrtovi (izvor zornosti u nastavi), ogledni vrtovi (mjesto postavljanja pokusa), proizvodni vrtovi (proizvodnja sadnica voća, dunda i vinove loze) i pedagoški vrtovi (mjesto izvođenja nastave i povezivanja intelektualnog i tjelesnog rada). I pored čestih učiteljskih otpora, školski vrtovi postali su zakonska obveza.²⁰ O razvijenosti školskih vrtova na ovom području govori i podatak da je Odjel za bogoštovlje i nastavu planirao u Brodu osnovati središnji voćarski rasadnik. (Izvještaj, HŠM, P-4282).

Učitelji su se od školskih vrtova ponekad osjećali i osobno ugroženi. Bio je čest slučaj da su se učiteljski kuhinjski vrtovi²¹ tretirali kao školski vrtovi. Ovu tezu potvrđuje informacija koja je na redovitom društvenom sastanku pročitana brodskom učiteljstvu.

“... da je kr. županijska oblast u Požegi usvojila molbu društva da se učiteljski kuhinjski vrtovi ni pod koju svrhu i uvjet ne oduzimaju od učitelja.” (Bogdešić, 1907., 158)

Pored različitih oblika gospodarske nastave javlja se potreba da se i za dječake uvede ručni rad kao nastavni predmet. U raspravi o ručnom radu - za i protiv, raspra-

²⁰ Godine 1900./01. na području Požeške županije radila je 191 škola od kojih je 167 škola ili 87,4% imalo školske vrtove. *Službeni glasnik*, 1903., str. 123-129.

²¹ Učiteljski kuhinjski vrtovi = školsko zemljište koje je davano na uživanje učiteljima za proizvodnju povrća za svoje osobne potrebe.

vljalo se i o vrsti ručnog rada primjerenog za naše školstvo. U stručnim krugovima vodila se rasprava oko uvođenja slōjda. Slōjd je oblik umjetničkog ručnog rada u različitim materijalima, ali najčešće u drvu. Predmeti izrađeni po metodi slōjda imaju upotrebnu i umjetničku vrijednost.

Teorijska rasprava o slōjdu u ovom društvu održana je na redovitoj skupštini 9. V. 1895. u Trnjanima. Predavanje je održao Ivo Klug na temu *Po čemu se slōjd razlikuje od obrta i u čemu mu je pedagoška vrijednost i opravdanost*. Na navedenom predavanju gospodin Klug je izložio i predmete koje je sam izradio po metodi slōjda u Osijeku.

Iza ove skupštine razvila se polemika je li ovo društvo zauzelo stav i glasalo o posebnoj rezoluciji koju su prosljedili SHUD. Nepotpisani član ovog društva u 126. broju *Narodnih novina* navodi rezoluciju koju je društvo usvojilo:

“... da je slōjd izvrsno i neprocjenjivo sredstvo za svestranu obuku i uzgoj u pučkim i srednjim školama i da je posve opravdano, da se obligatno uvede u napomenute i slične zavode.” (Dubravčić. 1895., 427).

Predsjednik društva Josip Dubravčić ograđuje se od ove konstatacije. Prema njemu skupština je prihvatila predavanje o slōjdu, ali tom prilikom nije usvojila nikakvu posebnu rezoluciju, jer ona nije bila ni potrebna budući da je SHUD o tom području već imao definiran stav. (Dubravčić, 1895., 427).

I pored toga što analizirano vrijeme pripada takozvanoj staroj školi, postoji živ interes za uvođenje predmeta praktičnog karaktera. Predmeti praktičnog karaktera trebaju rasteretiti učenike i osigurati im aktivniju ulogu u nastavnom procesu.

Ovo kotarsko učiteljsko društvo na primjeren je način obilježilo 300. godišnjicu rođenja J. A. Komenskoga. Društveni sastanak održan je 31. ožujka 1892. godine u Trnjanima. Prigodno predavanje održao je ravnatelj više pučke škole u Brodu Ivan Martinović.

“I naše skromno društvo, da se i koliko s pijestalom oduži posmrtnoj sjeni tog veleuma, sazva svečanu skupštinu pomenutog dana u tihom mjestu Trnjne.” (Filakovac, 1892., 419).

Pored teorijskih predavanja, na svim društvenim sastancima održavana su i praktična didaktičko-metodička predavanja s učenicima u razredu. U izvještajima društva redovito se spominju, no ne uvijek naziv i analiza. Zbog toga smo u mogućnosti neke analizirati, a druge samo navesti.

Učitelj više pučke škole u Brodu M. Vrbanjec održao je praktično predavanje *Pismeni sastavci na temelju štiva Ptice pjevice* 18. II. 1892. u Brodu. Službeno određeni ocjenjivač predavanja bio je varoški učitelj J. Dubravčić. Zbog malog broja prisutnih članova rasprava poslije predavanja nije održana, samo je dana konačna ocjena.

“... no mislim da bi svoju temu još sjajnije riješio bio, da je sastanak bio ozbiljnije posječen.” (Filakovac, 1892., 419).

Iste godine 9. V. U Donjim Andrijevcima raspravljalo se o didaktičko-metodičkim aspektima školskih štiva iz naravne nastave.²² Prva dilema je bila da li kod štiva iz naravne nastave pratiti redosljed u udžbeniku, kako to zahtijevaju školski nadzornici,

²² Naravna nastava = ona koja je u vezi s prirodom, nastava prirodopisa, prirodoslovja i gospodarstva.

ili poštivati didaktičko-metodička načela: od poznatog nepoznatom, bližeg daljnijem, jednostavnog složenijem. Svi prisutni smatraju da će sigurno i školski nadzornici prihvatiti didaktičko-metodička načela. "... jer ne mogu pojmiti, da bi oni kao stručnjaci tražili protivno od navedenog načela." (Filakovac, 1892., 420).

Slijedeća dilema bila je kako učenici trebaju izlagati pročitano štivo: doslovno kao u čitanci ili svojim riječima? U raspravi je prevladao stav da o tom pitanju treba uvažiti individualne razlike učenika. Slabijim učenicima radi sigurnosti preporučava se doslovno prepričavanje, a boljima u svakom slučaju vlastitim mislima.

"... uvijek je bolje i opravdanije, da učenik čitano govori svojim riječima, jer tada tek poznajemo njegovu duševnu zrelost i način mišljenja". (Filakovac, 1892., 421).

Pojam individualizacije na racionalnoj razini poznavali su i uvažavali učitelji praktičari toga vremena. Kod provjeravanja i utvrđivanja znanja treba koristiti takozvano unakrsno ispitivanje.²³

Uz analizirana predavanja pronašli smo naslove još nekih praktičnih predavanja, ali bez analize. Samo su ocjenjivana kao vrlo uspješna: *Upoznavanje i razvitak desetičnih brojeva u kombiniranim razredima* (1895.), *Hrvatsko Zagorje* (1904.), *Praktična predavanja iz gramatike* (1904.).

Iz ocjena i rasprava moguće je uočiti slijedeću zakonitost: do kraja XIX. stoljeća uspješnost praktičnih predavanja procjenjivala se s obzirom na to koliko su u skladu s Herbartovim formalnim stupnjevima²⁴, a početkom XX. stoljeća koliko su od njih bili udaljeni i koliko su uvažavali zahtjeve nove reformirane radne škole.

3.2.2. Rad društva na staleškom području

Prema pravilima kotarska učiteljska društva su, uz brigu o permanentnom stručnom usavršavanju učitelja, paralelno vodila borbu i za poboljšavanje društvenog i materijalnog položaja učitelja. Na redovitim sastancima raspravljali su o svom položaju, usvajali rezolucije koje su prosljeđivali SHUD-u da ih zastupa kod školskih i upravnih vlasti.

Posebno nezadovoljstvo među učiteljima izazvao je školski zakon iz 1888. godine, koji je prema nekim procjenama umanjio postojeće plaće i do 30%, te ograničio ili umanjio i ostala materijalna prava. Već smo ranije obrazložili da je navedeni zakon ograničio i neke osobne slobode, udaju učiteljica.

Zbog toga je ovaj zakon bio izvor permanentnog nastojanja učitelja da ga izmijene i poboljšaju i time poprave svoj materijalni i društveni status. Nezadovoljstvo je povećavano i zbog toga što su vlasti u nekoliko navrata poboljšavale plaće ostalim državnim službenicima i namještenicima. Nakon navedenih povećanja plaća ostalim državnim službenicima i namještenicima, reakcija učitelja kroz učiteljska društva bila je toliko snažna i jedinstvena da su vlasti 1911. godine morale reagirati i povećati i učiteljske plaće. Među 29 kotarskih učiteljskih društava koja su sudjelovala i poimenice navedena nismo našli brodsko učiteljsko društvo. (Cuvaj, 1913, 9, 658-672.)

²³ Unakrsno ispitivanje ne uvažava reproduciranje po redu od početka do kraja. Više koristi poznavanje pojmova i ispituje se gradivo različito po poretku.

²⁴ Prema Herbartu svaki nastavni sat, bez obzira na tip i predmet, morao je imati četiri stupnja: jasnoća, asocijacija, sistem i metoda.

Ovo društvo tražilo je značajnije popuste i povlastice u putovanjima, kupališnim i ostalim pristojbama. Društvo je izborilo pravo na putne troškove i dnevnice pri odlasku na skupštine.

Značajnije opće učiteljske akcije ovo društvo pomagalo je iz zajedničkih sredstava i individualnim priložima. Za gradnju učiteljskog konvikta²⁵ društvo je izdvojilo 12 forinti. Gradnju Hrvatskog učiteljskog doma²⁶ društvo je pomoglo s 300 kruna, ali je za istu namjenu individualnim prikupljanjem skupljeno još 1000 kruna.

Seдам članova ovog društva sudjelovalo je na Trećoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini 1878. u Osijeku. Članovi društva sudjelovali su na obilježavanju 10. godišnjice rada Hrvatskog pedagoško-književnog zbora 1881. godine, kao i na izvanrednoj skupštini 1882. godine.

Iz naziva održanih predavanja vidljivo je da je ovo društvo, pored traženja prava, vodilo računa i o učiteljskom liku. Kao ilustraciju navodimo održana predavanja iz tog zahtjeva: *Učitelj kao građanin* (1876.), *Kako će se učvrstiti međusobno štovanje u učiteljstvu* (1881.), *O značaju učitelj* (1881.).

Na staleškom području ovo društvo vodilo je brigu o individualnom liku učitelja, unaprjeđivanju stručnih, socijalnih i kulturnih udruga i institucija. Konstantno je nastojalo poboljšavati materijalni položaj učitelja kroz plaće, dodatke, popuste, povlastice, trajanje radnog vijeka, zakonske radne obveze i instituciju učiteljskih mirovina.

4. Zaključak

Upravne i školske vlasti relativno rano uviđaju potrebu organiziranja dodatnih oblika osposobljavanja službujućih učitelja. Početni i povremeni sastanci službujućih učitelja prerasli su u stalne i kontinuirane oblike kroz okružne i županijske učiteljske skupštine. Učitelji su osjetili i potrebu samoorganiziranja na području stalnog stručnog usavršavanja. Temeljne odluke iz tog područja donesene su na Drugoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini održanoj u Petrinji 1874. godine. Među više predloženih oblika značajniju su ulogu u praktičnoj realizaciji dobila kotarska učiteljska društva. Njihova uloga i značajnost vidljiva je iz podatka da je oko 52% tadašnjih kotara imalo učiteljska društva, a u njih je bilo učlanjeno više od 70% učitelja.

Među učiteljskim društvima djelovalo je i učiteljsko društvo brodskog kotara. Društvo je utemeljeno 1875. godine i zvalo se Učiteljsko društvo brodskog okružja sa sjedištem u Vinkovcima. Uključivanjem Vojne krajine u sastav Hrvatske dolazi do nove administrativno-teritorijalne reorganizacije, što je dovelo do stvaranja novog Učiteljskog društva za grad Brod i brodski kotar 1888. godine. Konačno ustrojstvo društva

²⁵ Konvikt = odgojni dom za smještaj djece siromašnijih učitelja. Na inicijativu Ivana Filipovića dragovoljno su prikupljena sredstva od kojih je dom sagrađen i otvoren 1899. godine.

²⁶ Hrvatski učiteljski dom također je sagrađen na inicijativu Ivana Filipovića na isti način kao i Učiteljski konvikt. Dom je podignut 1889. godine. U njemu su bile i jesu smještene značajne institucije hrvatskog školstva: Hrvatski školski muzej i arhiv, Pedagoška knjižnica, sjedište Hrvatskog pedagoško-književnog zbora.

dovršeno je između 1907. i 1909. godine kada su se u ovo društvo integrirala općinska učiteljska društva iz Velike Kopanice i Oriovca. Novo reorganizirano društvo dobilo je ime Učiteljsko društvo “Ivan Filipović” za brodski kotar u Brodu n/S.

Društvo je utemeljeno s osnovnom zadaćom da unapređuje školstvo i učiteljstvo, da promiče prosvjetu u puku i po mogućnosti da se zalaže za poboljšavanje društvenog i materijalnog statusa hrvatskih učitelja. Iz izvještaja i zapisnika moguće je djelomično identificirati područja o kojima se raspravljalo na društvenim sastancima: opće pedagoškijske teme; područje gospodarstva, praktične nastave i realnih predmeta; nastavni planovi, programi, udžbenici i pomagala i njihova uloga u preopterećenosti učenika; odgojno-obrazovni rad u uvjetima jednorazredne škole i nepodijeljene nastave.

Na svakom sastanku održavana su i praktična predavanja s učenicima didaktičko-metodičke naravi. Predmeti rasprave na društvenim sastancima bili su društveni i materijalni položaj učiteljstva.

Društvo je sudjelovalo u više društveno-humanitarnih akcija hrvatskog učiteljstva: gradnja konvikta i Hrvatskog učiteljskog doma. Vidljiv je i značajan doprinos ovog društva, zajedno s ostalim društvima na općem poboljšanju školstva i povoljnijem položaju učiteljstva.

IZVORI

1. Pravila učiteljskog društva broskog okružja u Vinkovcih, 7831/1875. Pravila su objavljena u: Ivan Martinović: *Povijesne crtice o školstvu brodske pukovnije i broskog okružja*, str. 473-476.
2. Pravila učiteljskog društva “Ivan Filipović” U Vel. Kopanici. Poglavarstvo obćine Vel. Kopanice, broj: 25.251/1901.
3. Pravila pjevačkog odnosno glazbeno tamburaškog društva “Ivan Filipović” u Vel. Kopanici. Br.: 46.380/1907.
4. Pravila učiteljskog društva “Ivan Filipović” za brodski kotar u Brodu n/s. Hrvatski državni arhiv, UOZV/SP 2059.
5. Izvještaj o stanju školskih vrtova osnovnih škola u Savskoj banovini (s povijesnim pregledom). Hrvatski školski muzej, A 4282

LITERATURA

1. Bogdešić, P. (1896.), Učiteljsko društvo za grad Brod i brodski kotar. *Napredak*, XXXVII (41): 649.
2. Bogdešić, P. (1904.), Proljetna glavna skupština učiteljskog društva za grad Brod i brodski kotar. *Napredak*, XLV (25): 399, (47): 751.
3. Bogdešić, P. (1907.), Učiteljsko društvo za grad Brod i brodski kotar. *Napredak*, XLVIII (32): 509.
4. Cicoković, S. (1885.), Okružna učiteljska skupština broskog okružja. *Napredak*, XXVI (5): 88-90.
5. Cuvaj, A. (1913.), *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od najstarijih vremena do danas*. Knjige 7 - 10. Zagreb: Tisak Zem. kralj. vlade

6. * * * (1907.), Domaće vijesti, Zagreb. Smrt Sebalda Cihlara. *Napredak*, XLVIII (29): 464
7. * * * (1874.), *Druga obća hrvatska učiteljska skupština*. Zagreb: Centralni odbor obćih hrvatskih učiteljskih skupština.
8. Dubravčić, J. (1895.): Iz brodskog učiteljskog društva. *Napredak* XXXVI (30): 427 – 428.
9. Filakovac, I. (1892.), Rad učiteljskog društva za grad Brod i brodski kotar. *Napredak*, XXXIII (26): 419-421.
10. Jusbašić, M. (1879.), Učiteljska skupština brodskog okružja. *Napredak*, XX (32): 515-519.
11. Lovreković, A. (1885.): Sastanak podružnice učiteljskog društva gradiškog okružja u Novskoj. *Napredak*, XXVI (7): 118-119.
12. Martinović, I. (1912.), *Povjesne crtice o školstvu brodske pukovnije i brodskog okružja*. Zagreb: Pišćeva naklada.
13. Munjiza, E. (1989.), Učiteljsko društvo za grad Brod i brodski kotar. Slav. Brod, *Brodski list*.
14. Munjiza, E. (1989.), Obilježena 100-ta godišnjica osnutka Učiteljskog društva na području općine Slav. Brod. *Pedagoški rad*, 44 (3): 373.
15. Munjiza, E. (2004.), Utemeljenje permanentnog stručnog usavršavanja učitelja u Hrvatskoj. *Napredak*, 145 (1):45-52.
16. Munjiza, E. (2004.b), Pedagoško-psihološko osposobljavanje u učiteljskim školama od 1849. do 1960. godine. *Zbornik učiteljske akademije u Zagrebu*, Vol. 6 (7): 31-50.
17. * * * (1876.), *Političko i sudbeno razdijeljenje Hrvatsko-slavonske Vojne krajine*. Zagreb: Tiskara D. Albrechta
18. * * * (1903.), Statistički podaci o stanju pučkog školstva u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji koncem školske godine 1900/1901. *Službeni glasnik* I., str. 13-24.
19. S. P. (1885.), Učiteljsko društvo brodskog okružja. *Napredak*, XXVI (4): 70.
20. Š. N. (1901.), Dvadeset petogodišnjica Oriovačko-novogradiškoga učiteljskog društva. *Napredak*, XLII (31): 509-510.
21. T. (1901.), Glavna skupština novoustrojenog učiteljskog društva “Ivan Filipović”. *Napredak*, XLII (31): 510.
22. * * * (1881.), Učiteljska skupština brodskog okružja. *Napredak*, XXII (1): 7-10; (2): 26-30; (3): 44-48; (4): 64-66; (27): 455-458; (28): 476.
23. *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Narodna tiskara dr. Lj. Gaja, Zagreb, 1874.
24. Zobundija, O. (1888.), Nekoliko riječi o učiteljskim društvima. *Napredak*, XXIX (28): 418-420.

Emerik Munjiza, Osijek

(Summary)

THE TEACHERS' ASSOCIATION FOR THE TOWN BROD AND BROD COUNTY

The author inquired into the establishment, operation and contribution of the Teachers' Association of the town Brod and its surroundings in the field of permanent

professional education of working teachers. He analyzed the archival materials, records and reports about the Association's performance that were published in *Napredak* as well as other necessary documentation.

The Association was founded in 1875 under the name the Teachers' Association of Brod County in Vinkovci. In 1888 the Association reorganized due to administrative-territorial reorganization and gained a new name, the Teachers' Association for the town Brod and Brod County. The final organization of the Association was completed between 1907 and 1909 when two other teachers' associations joined, from Vel. Kopanica and Oriovac. The Association changed its name into the Teachers' Association Ivan Filipović for Brod County in Brod n/S.

On their meetings the following issues were discussed: general problems in pedagogy, practical education, teachings in industry, teaching curricula and syllabi, textbooks and teaching aids as the source of pedagogic, didactical and methodological overloaded schedule for students, specific organizational models in the conditions of schools with one class and non divided teachings. Practical didactical and methodological teachings were held from the point of teachings innovations. The subject of the discussion was a social i.e. economic position of Croatian teachers and measures for improvement.

Key words: permanent professional training, teaching profession, teachers' associations, Teachers' Association from Brod and its surroundings